

gekeerd in het vlakke, platte land ontslag de zonde u opwaakt.

Overdrachtelijk bracht dit er van zelf toe, om ter ontvluchting van onze geestelijke verleiders, het hoog vertrek in den eenzaamheid daarboven op te zoeken, en zoo in die stille schuilplaats aan de verleiding van ontslag te onttrekken.

Maar ook onze verborgen omgang met onzen God wordt door dit uitgaan uit de wereld nu dit ons terugtrekken in de eenzame hoogte zoo machtig beheerscht.

Het boos, het onheilge schuilt steeds voor ons binnin in de haag en in de diepte, terwijl omgekeerd de ziel die haar God zoekt, van zelf haar omhoog gaat. In den aanhef van het Onze Vader spreekt zich dit dan ook reeds aanstonds uit. Niet alleen toch van 'Onze Vader' gewaagt daar de bidden, maar hij voegt er aanstonds bij: 'Onze Vader, die in de hemelen zijt.'

In het gewone aardsche leven zien we vlak om ons heen, en van zeer nabij voor ons uit. Zelfs is dit plicht en roeping. In onze dagelijksche werking mogen we niet als dweepers in de hoogte staan, maar moet oog en hand nabij onzen arbeid zijn. En alleen wie altoos zijn dagelijksche roeping verstaat, komt in 't gemeene leven vooruit.

Maar vlak omgekeerd is de gewaarwording die onze ziel ondergaat, zoo dikwijls ze behoefte gevoelt aan Gods verborgen omgang. Voor den verborgen omgang heeft de eenzaamheid voorkeur. Jezus sprak er zelf van dat we, om heilig te worden, aan de eenzaamheid voorkeur hadden te geven, en eerst na de deur gesloten te hebben, onze ziel tot onzen God konden ophellen.

Het zondige in ons leven dringt hertoe.

Wie in het Vadhuis zal zijn ingegaan, wordt van zijn God niet meer afgeleid, maar in heel zijn existentie naar zijn God getrokken. Zoolang we daarentegen op aarde ontdolen, tukt maar al te veel ons van onzen God af, en moet de eenzaamheid ons lief zijn, om ons nader bij onzen God te gevoelen. 't Blijft tot aan onzen jongsten snikt: 'Hoog, omhoog het hart naar Boven. Hier beneden is het niet.'

Terugdenkend in ons verleden, weten we het dan ook zoo op alle manier uit onze geestelijke ervaring, dat 't nabij onzen God zijn, te midden van het drukke wereldleven, ons zoo zelden gelukt, en dat we, om die nabijheid te genieten, ons heist van alles afzonderen moeten, om geheel alleen met onzen God te wezen.

Ook het gezamenlijk gebed brengt verheffing, maar toch, de rijkste bevestiging heeft iedere ziel steeds in de eenzaamheid met haar God gemaakt. Als niets ons afrekt, trekt 't alles ons naar Boven. Dan neigt onze ziel tot bidden. Dan lukt 't alles ons tot bidden uit. En dan leert zalige gebedsvoering ons, hoe we nooit rijker dan in de stille en verborgen eenzaamheid de liefde onzes Gods als kunnen indrinken.

Ook het saam met de broeders bidden kan in heilige verrukking brengen, en ons een voor gevoel van zalige gemeenschap doen genieten, als in de stille eenzaamheid nimmer ons deel kan zijn. Maar dat blijven toch uitzonderingen, en steeds is 't van de diepst ingelieden beelden, dat ze aan Gods verborgen omgang de rijkste zielskracht konden ontleenen, ook voor den strijd in het leven.

En mag in dien zin gedankt, dat onze ziel in 't 'smet God alleen zijn' zich de rijkste kracht van Boven voelt toevoelen, ook omgekeerd mag beleiden, dat onze God in de verborgen eenzaamheid 't naast tot zijn geloovigen komt. Zelfs van onzen Heiland lezen we, hoe hij zich uit de woelende schare gelukkig terugtrok, om voor den strijd des levens krachtvernieuwing van zijn God te ontvangen.

Doch 'omgekeerd' niet men geheel de Schrift door, hoe onze God, om zijn uitverkorene instrumenten voor hun heilige taak voor te bereiden, en hen tot in 't diept van hun hart te raken, hen schier altoos naar de eenzaamheid lokt, om in 't eenzaam schuilend hart 't diept te kunnen indringen. Denk slechts aan Mozes in 't Oude en aan Paulus in 't Nieuwe Verbond, en bij beiden zie ge hoe beider God, om 't diept op hen in te werken en hen te bevestiging met wat ze voor hun levensstaak behoeften, ze in eenzaamheid tot Zich roept, in die verborgen eenzaamheid hun 't naast komt, en zoo eerst zijn heilige geesteskracht in hen doet uitgaan. Hoe lange jaren moesten en Mozes en Paulus niet eenzaam ondolen, eer ze rijp waren voor hun hoogste taak.

Ra zoo is 't nog. Wie nog de stille uren niet kent, waarin zijn God hem uit het drukke leven in de eenzaamheid lokt, om in 't hoog vertrek hen geestelijk te voeden en op te voeden, is maar al te zeer nog een vreemdeling in het geestelijke. En alleen wie zich innerlijk rijk gevoelt door wat hij in het hoog vertrek met zijn God mocht doorleven, leeft reeds vooruit in wat hem eens voor eeuwig wacht.

De sieuwelude van dit hoog vertrek geeft zoo ten volle weer, wat in het 7e vers van Psalm 25 ons toespreekt:

'Gods verborgen omgang vinden Zielen waar zijn vrees' in wohnt; 't Heiligheid wordt aan zijn vrienden Naar zijn vredeverbod getoond. D'ogen houdt mijn stil gemoed Opwaarts, om op God te letten; Hij die trouw is zal mijn voet Voeren uit der boosen nesten.'

Dr. A. K.

Amsterdam, 23 November.

Dat de Minister van Oorlog zich bereid verklaard heeft aan de gemoedsbezwaren van hen, die het gebruik van de wapenen ongeoorloofd achten, tegemoet te komen, juichen ook wij van harte toe. Al zullen deze bezwaren, als contraprestatie, een jaar langer burgerdienst hebben te verrichten, ze zullen dan toch van den militairen dienst worden vrijgesteld en dus, wanneer het onverhoopt tot een oorlog komen mocht, niet, de wapenen behoeven te gebruiken. Van een rechtstreekschen dwang aan hun conscientie aangedaan, zal derhalve geen sprake meer wezen. En daarin ligt ongetwijfeld zedelijke winst.

Want de Overheid dient, voor zoover het haar eenigszins mogelijk is, elken dwang van de conscientie harer onderdanen te vermijden. En dat geldt n. v. l. alleen, wanneer de conscientie recht heeft, maar ook wanneer ze in de toepassing van Gods gebod dwaalt. Want, zooals onze

vaderen terecht opmerkten, ook de dwalende conscientie bindt ons. Wie tegen zijne conscientie in handelt, zondigt altijd. En tot het doen van zonde iemand dwingen, mag de Overheid niet.

Natuurlijk zijn er ook hier grenzen te stellen.

Evenals de onderdaan is ook de Overheid verplicht, naar de inspraak harer conscientie te handelen, en ze mag daarom op het terrein van het publieke leven niet toelaten, wat naar haar overtuiging tegen de ordinaantie van het zedelijke leven, door God gegeven, ingaat. Wanneer de Mormoon beweert volgens zijn geweten verplicht te zijn in veelwijverij te leven, of sommige secten in Rusland meenen God een dienst te moeten bewijzen door de 'ongelooovigen' te wogen, dan kan de Overheid niet anders dan met de macht, haar geschenken, zulke schandfaden tegengaan. Ze moet de heiligheid van het huwelijk hoog houden en moord mag ze niet toelaten.

Ook in het geval van conscientiebezwaar tegen het gebruiken van wapenen, staat de Overheid zeker voor een niet zoo gemakkelijke beslissing. Ze is geroepen om het vaderland te verdedigen tegen den aanval van een oorlogszuchtigen vijand. En wanneer het aantal der dienstweigeraars zoo groot bleek, dat de weerkracht van het leger daardoor belangrijk schade zou lijden, zou ze voor een zeer moeilijk vraagstuk komen te staan. Er zou dan wel degelijk een conflict kunnen komen tusschen wat de Overheid als de haar van God opgelegde roeping beschouwt en wat de conscientie der onderdanen hen verbiedt. Maar zoolang het aantal der dienstweigeraars beperkt is en aan de weerkracht der natie geen schade toebrengt, is zeker de uitweg, dien de Minister van Oorlog aanwees, het meest aanbevelenswaardig. De dwangmaatregelen, thans tegen deze dienstweigeraars aangewend, maakten hen in de oogen van het volk tot martelaars, en bevorderden zoo juist het anti-militairisme, dat men bestrijden wil.

Maar al zijn we den Minister dankbaar voor den toegezonden maatregel, waardoor hij aan den conscientiedwang een einde wil maken, tegelijk mag wel duidelijk uitgesproken worden, dat we ons bestis keeren tegen het beginsel van weerloosheid, dat door deze dienstweigeraars, niet zoo zelden met een beroep op Gods Woord, met name op het gebod: gij zult niet doden of op de Bergrede van Christus, gepredikt wordt, en waarmee ook onder onze jonge mannen een niet ongevaarlijk propaganda wordt gedreven. Tweeërlei oorzaak maakt, dat deze propaganda wel ingang vindt. Vooreerst, het zien van al de gruwelen en ongerechtigheden, die in dezen oorlog geschieden en die verre overtreffen, wat ooit de historie onstond; 't is dat heeft bij de edelste geesten een afkeer gewekt van het militarisme; in den oorlog als zoodanig een schier satanisch bedrijf doen zien en elk gebruik der wapenen als iets zondigs doen veroordeelen. En daarbij komt met minder als tweede factor, dat helaas de dienst in ons leger, die door de mobilisatie tot jaren werd uitgedijd, zeker niet er toe heeft bijgedragen om de liefde voor den krijg dienste aan te wakkeren, eer het tegendeel. Van alle kanten komen klachten over hetgeen onze jonge mannen in het leger ondervinden moeten. Hoe menigmaal hebben we niet van hen gehoord, dat de tijd door hen in het leger doorgebracht, een hel voor hen geweest was. Zij werden blootgesteld aan allerlei verleiding. Ze moesten de godslasterlijkste vloeken en de gemeenste taal aanhooren, en wat het ergste is, ze wendden er aan. Komen zij uit voor hun Christelijke beginsel, dan worden ze door hun kameraden bespot en gehoond, en door hun meederen achteruitgezet of geplaagd. Natuurlijk, er zijn uitzonderingen, vooral wanneer een Christelijke kapitein of luitenant een beteren toon aangeeft. Maar de regel is, dat de dienst in ons leger voor onze Christelijke jonge mannen een zeer zware beproeving is, en dat de schade, die aan het religieuze en zedelijke leven van ons opkomend geslacht door deze langdurige mobilisatie is toegebracht, niet is te overzien. Is het dan wonder, dat wanneer dit anti-militairisme zich ook onder ons aandient, niet zoo zelden in religieuze vorm gekleed, en met een beroep op Christus' woord, niet weinigen daaraan het oorleenen en gevaar lopen door dit drijven te worden meegesleept. De schrikkelijheid van den wereldoorlog, die zich rondom ons afspeelt, en de onchristelijke geest van ons leger hebben den akker voor dit zaad toebereid.

Te meer is het daarom roeping zoowel van de Christelijke pers als van de bediening des Woords en het catechetische onderwijs om tegen deze anti-militairistische propaganda te getuigen en juist licht te laten vallen op wat Gods Woord ons aangaande dit vraagstuk leert.

Moelijk nu kan dit niet vallen, omdat dit vraagstuk niet pas in onze dagen is opgekomen, zelfs niet dagteekend uit den tijd der Mennonieten, die elk voeren van het zwaard als in strijd met Gods Woord afkeurden, maar zoo oud is als de Christelijke Kerk zelf. Gelijk Dr. K. H. E. de Jong in zijn interessante studie over dienstweigering bij de oude Christenen heeft aangevoerd, zijn er van meet af in de Christelijke Kerk mannen geweest, die het dienstnemen of dienstverrichten in het leger als zonde beschouwden en zelfs liever zich martelen lieten, dan de wapenen voor den Keizer te dragen. De oude martelaarsverhalen leveren daarvan meer dan een voorbeeld. En al mag men meenen, dat deze mannen faalden in hun oordeel, men moet toch bewondering over hebben voor den heldenmoed, waarmee zij zelfs hun leven ten offer brachten voor hun overtuiging. Nu school de oorzaak van dit

verzet tegen den krijg dienste bij deze oude Christenen zeker voor een niet gering deel in het groote gevaar, dat de krijg dienste meebrengt van besmetting met de heidense afgodery. Eerst als met Keizer Constantijn het Christendom in den Staat zegevierde, en daarmede ook uit het leger het heidendom verdwijnt, wordt het verzet tegen den krijg dienste minder en neemt allengs geheel af. Maar die oorzaak lag toch ook, zooals uit de antwoorden dezer martelaren blijkt, niet minder daarin, dat men meende, op grond van Gods Woord, dat de krijg dienste zelf voor een Christen verboden was. De Christenen, zoo antwoordende ze, waren 'sonnes des vredes, die geen bloed mochten vergieten en aan geen oorlogsgeweld mochten deelnemen, zelfs niet tot verdediging van het vaderland. Ook zij beriepen zich, evenals men dit thans doet, op het gebod Gods: gij zult niet doden, en vatten dit in absoluten zin op; ze verwezen naar de Bergrede, waarin Christus weerloosheid tegenover den vijand gepredikt had; ze meenden, dat uit het woord van Christus tot Petrus in den hof van Gethsemane gesproken: wie het zwaard neemt, zal door het zwaard vergaan, volgde, dat elk voeren van het zwaard voor Christus' discipelen verboden was. En niet alleen, dat zulke opvattingen destijds bij de eenvoudige Christenen uit het volk gevonden werden, maar zelfs mannen als Origenes en Tertullianus, wier invloed zoo groot was, huldigden wel ten deele dezelfde denkbeelden en brieten zich op dezelfde uitspraken der Schrift. Eerst Augustinus is de groote Kerkvader geweest, die — nadat Athanasius in het Oosten en Ambrosius in het Westen hem waren voorgaan — dit vraagstuk grondiger onderzocht heeft, de argumenten aan de Schrift ontleend, getoetst, en aangetoond heeft, dat het dragen der wapenen in den krijg dienste door Gods Woord ons niet verboden wordt. Hij deed dat deels in zijn geschriften tegen de Manicheers, die den krijg dienste geheel veroordeelden, deels in zijn beroemd schrijven aan den Afrikaanschen veldheer Bonifacius, die gemoedsbezwaren had tegen den krijg dienste en daarom er over dacht zijn commando neer te leggen. Augustinus ontvond hem dat en toonde uit de Schrift hem aan, 'dat de meening, dat niemand aan God behagen kan, die in de wapenen des oorlogs krijg dienste verricht, onjuist was. Johannes de Dooper, zoo merkte hij terecht op, heeft niet tot de krijgsliden, die tot hem kwamen om gedoopt te worden, en vroegen: wat moeten wij doen? geantwoord: 'werpt de wapenen weg, verlaat den krijg dienste', maar: 'doet niemand overlast, ontvreemd niemand het zijne door bedrog, en laat u vergenoegen met uwe bezoddingen.' Vooral dit laatste woord toont wel afdoende aan, dat Johannes den krijg dienste niet veroordeelt, maar alleen de misdrijven, waaraan de soldaten uit dien tijd zich schuldig maakten. Christus zelf, zoo merkt Augustinus voorts op, heeft het geloof van den Centurio geprezen, die zeide: 'ook ik ben een man onder de macht van anderen gesteld, hebbende onder mij krijgsknechten; en ik zeg tot dezen: ga! en hij gaat en tot den dienste; kom! en hij komt, en tot mijnen dienst; doe dit! en hij doet het' en met geen woord hem geraden den krijg dienste te verlaten als een zondig bedrijf. En evenmin heeft de Apostel Petrus dit gedaan, toen Cornelius, de hoofdman over honderd, zich met zijn gezin doopen liet. Het getuigenis, dat hem gegeven werd, dat hij goddelijk was, vreesde God met geheel zijn huis, toont wel, dat men ook in het leger een godzalig man wezen kan, en God kan vreezen, al draagt men de wapenen. Dit dical voorbeelden uit de Schrift is zeker afdoende, want indien het dragen der wapenen zonde is en door God den Heere ons is verboden, dan is het onbegrijpelijk, dat noch Johannes de Dooper, noch de Apostel Petrus, noch Christus zelf aan deze krijgsliden den eisch gesteld hebben, dat zij den leger dienste zouden verlaten. Christus heeft, wanneer hij krank genas, die gezondigd hadden, of aan de bootsvaardige zondares de zonde vergef, of weigerde over de overspelige vrouw het oordeel uit te spreken, dit nooit gedaan zonder daaraan de ernstige waarschuwing toe te voegen: ga heen en zondig niet meer. Maar tot den hoofdman over honderd, die tot Christus kwam, om hem om de genezing van zijn dienstknecht te bidden, heeft Christus niet gezegd: ga heen en verlaat den krijg dienste, want deze is zonde voor God. Evenmin is dit geschied door Johannes den Dooper of door den Apostel Petrus, toen zij krijgsliden doopten. En hoe uitvoerig de Apostelen in hun zendbrieven over alle verhoudingen van het maatschappelijk leven handelen en in die verhoudingen de eischen der Christelijke zedewet handhaven, nergens wordt door hen ook maar met één woord de eisch gesteld, dat wie een Christen geworden is, den krijg dienste moet verlaten. Ook het beroep, dat men doet op het gebod: gij zult niet doden, of op het woord van Christus tot Petrus: die het zwaard neemt, zal door het zwaard vergaan, of op de Bergrede, waarin gezegd wordt, dat we hem, die ons op de rechterwang slaat, ook de linkerwang zullen toekeren, houdt geen steek en berust, gelijk Augustinus aantoonde, op misverstand van deze plaatsen. Dezelfde God toch, die op Sinai gezegd heeft, dat men niet doden mag, heeft aan Israël allerlei wetten gegeven voor den oorlog, en hun zelfs gelast door den krijg Kanaän te veroveren. De vroegste vorsten onder Israël, een David en anderen, hebben oorlogen gevoerd om het land tegen den vijand te verdedigen. Ook in het Nieuwe Testament wordt uitdrukkelijk gezegd, dat de Overheid van God het zwaard heeft ontvangen, en dat zij het gebruiken

mag en moet om de kwaden te wederstaan en te straffen. Waaruit van zelf volgt, dat het gebruik van het zwaard op zich zelf geen zonde is en de Overheid het ook gebruiken mag om een vijand, die het land binnentrekt, te wederstaan. En wel heeft Christus aan Petrus verboden het zwaard te trekken, en gezegd, dat wie het zwaard neemt, door het zwaard zal vergaan, maar dit geldt alleen het gebruikmaken van het zwaard om Christus of zijn Kerk te verdedigen, wat aan geen geloovige toekomt, maar Christus zijn rijk wil uitbreiden niet door vleeschelijke wapenen, maar door het geestelijke wapen van Zijn Woord. Ook het beroep op hetgeen Christus in de Bergrede gezegd heeft, gaat niet op, omdat wat Christus hier zegt, niet de Overheid geldt, maar de particuliere geloovigen. Onrecht, ons aangedaan, mogen we niet wreken, maar moeten we lijdzam dragen. Maar de Overheid heeft de gerechtigheid Gods te handhaven, en weerloosheid tegen het kwaad kan daarom nooit haar roeping zijn.

Het is aan het afdoend betoog van Augustinus te danken, dat de Christelijke Kerk haar oorspronkelijke afkeer tegen het dragen der wapenen heeft opgegeven en sindsdien erkend heeft, dat ook de krijg dienste voor de Christenen geoorloofd is en zelfs plicht kan worden, wanneer de Overheid dat eischt. En niet alleen de Middeleeuwsche Kerk heeft zich bij dit gevoelen van Augustinus aangesloten, maar eyengood de Protestantsche Kerken; men behoeft de geschriften van Luther, Zwingli en Calvijn en alle Reformatoren maar op te slaan om daar dezelfde gedachte ontwikkeld te vinden. Ook in de belijdenisgeschriften der Protestantsche Kerken wordt het recht der Overheid om het zwaard te gebruiken en dus ook tegen den buitenlandschen vijand met het zwaard zich te verdedigen, uitdrukkelijk erkend. Alleen bij de secte der Anabaptisten was dit anders. Zij die zelf eerst door wapengeweld tot de schriklijkste burgeroorlogen hebben aanleiding gegeven, hebben later het gebruik van de wapenen absoluut afgekeurd, en dat beginsel is ook door de Kwakers overgenomen. Maar afgezien van deze secten, kan men gerust zeggen, dat heel de Christelijke Kerk, de Oostersche en de Westersche, de Roomsche en de Protestantsche, de Luthersche en de Gereformeerde, de Presbyteriaansche en de Episcopalsche Kerk heeft zich bij dit gevoelen van Augustinus aangesloten. Het is dan ook veel meer de invloed van het Tolstojanisme, dat van Rusland uit in heel de wereld zijn aanhangers kreeg, dan een actie van uit de Christelijke Kerk zelf, die dit verzet tegen den krijg dienste weder deed opkomen, al dient het zich ook in Christelijken vorm aan en doet het een beroep op het gebod van God of op enkele kwalijk verstaane uitspraken van Christus.

Natuurlijk is hiermede allerminst bedoeld, dat we een bewonderaar van het militarisme zouden wezen of den oorlog zouden willen verheerlijken. Diep in de ziel van elk Christen is een dorst naar het rijk van vrede, waarin geen wapengeweld meer zal gevonden worden. Vredeliefde is de heerlijke naam, dien onze Koning draagt. Maar hoezeer we daarom het pacifisme steunen en elke poging van harte welkom heeten om de geschillen tusschen de volkeren niet door oorlogsgeweld, maar door arbitrage te doen beslissen, — zoolang het Godsrijk op aarde nog niet gekomen is, zullen naar Christus eigen woord de oorlogen niet ophouden. Veroveringszucht zal telkens weer bij de groote Mogendheden den oorlogshartstocht ontketenen. En dan te weigeren het zwaard te dragen in dienst der Overheid om aan den vijand, die ons aanvalt, weerstand te bieden, is niet naar Gods Woord, maar gaat tegen het Woord van God in.

Symboliek bij het Avondmaal.

De Gereformeerden hebben er steeds prijs op gesteld, dat ook in de symbolische handelingen bij het Avondmaal duidelijk zou uitkomen, dat dit Sacrament ons heenwijst op de eenige offerande, door Jezus aan het kruis volbracht. Daar toch heeft Christus zijn lichaam laten offeren en verbroken en zijn bloed voor ons vergoten, opdat Hij met dit zijn gekruisigde lichaam en zijn vergoten bloed onze hongere en dorstige zielen tot het eeuwige leven zou spijzen en leven, gelijk ons Avondmaalsformulier zegt.

Daarom wilden ze, dat bij het Avondmaal niet alleen het brood als symbool van Christus' lichaam zou worden uitgedaald, maar dat het brood ook zichtbaar voor de ogen der gemeente zou gebruiken worden door den Dienaar. De Luthersche Kerk, die meent, dat in het Avondmaal tegelijk met en onder het brood het verheerlijkte lichaam van Christus ons uitgedaald wordt, breekt het brood niet. De Gereformeerden, die in het Avondmaal de gemeenschap zien met het lichaam van Christus, dat voor ons gekruisigd en verbroken is, breken het brood wel en achten, dat dit breken van het brood evenzeer als het ronddeelen van het brood tot de sacramentele handeling behoort. Christus zelf toch heeft gezegd: neemt, eet, dit is mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt, en de Apostel Paulus zegt: het brood, dat wij breken, is de gemeenschap met het lichaam van Christus. Zelfs wordt het Avondmaal daarom in het Nieuwe Testament wel aangeduid als de 'breking des broods'. Een onverschillige handeling is deze breking des broods dus niet. Ze dient niet alleen om het brood in stukken te verdeelen, ten einde ieder Avondmaalsganger daarvan een stuk te kunnen geven. Ze behoort tot de sacramentele behandeling zelf, want ze beeldt ons af, hoe Christus zijn lichaam voor ons

aan het kruis heeft geofferd en verbroken en hoe hij alleen zoo voor onze zielen tot een spijze des eeuwigen levens kon worden. Vandaar dan ook, dat onze Catechismus met nadruk op deze symbolische handeling ons wijst, wanneer in het antwoord op vraag 75 gezegd wordt, dat 'Christus ons beloofd heeft, dat zijn lichaam zoo zekerlijk voor mij aan het kruis geofferd en verbroken is, als ik met mijn oogen zie, dat het brood des Heeren mij gebroken wordt.' En evenzo zegt ons Avondmaalsformulier, dat 'Christus even zeker zijn lichaam aan het kruis in den dood gegeven heeft en onze hongere zielen met dit zijn gekruisigd lichaam spijst, als een iegelijk dit brood voor zijn oogen gebroken wordt en hij dit gebroken brood tot zijn gedachten met den monde eet.'

In onze Kerken is dan ook algemeen de gewoonte, dat het brood niet gebroken op den disch komt, maar dat de Dienaar, wanneer het Avondmaal aanvangt en de geloovigen aan den Disch aangezeten zijn, het brood neemt en het breekt. Hij laat dit breken van het brood niet over aan de onderlingen of diakenen, die bij het Avondmaal hulpdienst verrichten, maar verricht deze breking des broods zelf, omdat het een sacramentele handeling is, die alleen door den Dienaar des Woords kan verricht worden. De onderlingen en diakenen kunnen zeer zeker bij het Avondmaal als helpers optreden, door de schotels weer terug te brengen, nadat ze zijn rondgegaan, en wanneer er geen brood voldoende aanwezig is, te zorgen dat de voorraad weder wordt aangevuld, maar het breken van het brood behoort niet tot hun taak. In geen onzer Kerken wordt dit dan ook door de onderlingen of diakenen gedaan.

Wel daarentegen bestaat nog in verschillende onzer Kerken het gebruik, dat het uitgieten van den wijn in de bekers door de diakenen verricht wordt, die dit dan doen hetzij binnen het doophek, hetzij in de consistoriekamer, en dan deze gevulde bekers op den disch neerzetten en na het gebruik ze reinigen en opnieuwen vullen. Dit gebruik nu is zeker zeer oud; reeds in de oude Christelijke Kerk kwam het voor; en het schijnt wel daarmede saam te hangen, dat hetgeen in Hand. 6 gezegd wordt, dat de diakenen gekozen werden om de tafelen te dienen, ten onrechte van de tafel des Heeren, d.w.z. van het Avondmaal, verstaan werd, hoewel dit dienen der tafelen blijkbaar op den dienst der barmhartigheid aan de armen ziet. Maar al is dit gebruik zeer oud, toch kan niet gezegd worden, dat het de symboliek van het Avondmaal genoegzaam tot haar recht doet komen. Evenals Christus toch van het brood heeft gezegd: dit is mijn lichaam, dat voor u verbroken wordt, en de Gereformeerde Kerk daarom terecht het breken van het brood als een sacramentele handeling beschouwt, heeft Christus ook van den drinkbeker gezegd: deze drinkbeker is het Nieuwe Testament in mijn bloed, dat voor u vergoten wordt, en moet daarom ook dit vergieten van het bloed van Christus symbolisch worden voorgesteld, doordat de Dienaar zichtbaar voor de oogen der gemeente den wijn uitgiet in de bekers. Noch in onzen Catechismus noch in onze Avondmaalsliturgie is dit moment genoegzaam tot zijn recht gekomen. Terwijl er terecht nadruk op gelegd wordt, dat Christus even zeker zijn lichaam voor ons aan het kruis heeft laten verbreken, als wij met onze oogen zien, dat het brood des Heeren ons gebroken wordt, volgt er niet, dat Christus zoo ook even zeker zijn bloed voor ons aan het kruis vergoten heeft, als wij met onze oogen zien, dat de wijn voor ons in den beker vergoten wordt, maar, wat een geheel andere gedachte is, als deze drinkbeker ons vergoten wordt. Het geven of mededeelen van den drinkbeker nu kan geen symbolische handeling wezen, die zichtbaar ons voor oogen stelt, dat Christus zijn bloed aan het kruis vergoten heeft, alleen het uitstorten of uitgieten van den wijn voor de oogen der gemeente in den beker stelt ons dit vergieten van Christus' bloed zichtbaar voor oogen.

Is dit juist, en behoort dus dit uitgieten van den wijn in den beker wel degelijk tot de symbolische handelingen van het Avondmaal, die ons de offerande van Christus aan het kruis voor oogen stellen, dan volgt daaruit vanzelf, dat deze handeling niet geschieden moet door een onderling of een diaken op een plaats buiten het Avondmaal, waar niemand het zien kan, maar dat deze handeling verricht moet worden door den Dienaar des Woords voor de oogen der gemeente. Evenals het brood ongebroken op den disch wordt geplaatst en de Dienaar des Woords daarna bij het Avondmaal het brood zichtbaar voor de oogen der gemeente breekt, zoo behooren ook de bekers ongevuld op den Disch te worden geplaatst benevens de kannen, waarin de wijn zich bevindt, en dan bij elke Avondmaalsbediening door den Dienaar des Woords de wijn in de bekers te worden uitgetogen, zoodat heel de gemeente het zien kan. Aan de onderlingen of diakenen verblijft dan alleen de taak om na elke Avondmaalsbediening de bekers te reinigen, ze weer op hun oorspronkelijke plaats terug te brengen, en wanneer de wijn ontbreekt, de kannen op nieuw te vullen.

Natuurlijk doet dit alles tot het geestelijke van het Avondmaal niets af en toe. Dat geestelijke is de waarachtige gemeenschap, die we door het geloof oefenen, met Christus' lichaam, dat voor ons verbroken, en zijn bloed, dat voor ons vergoten is. Maar waar het uitwendige teken dient om die geestelijke genade zichtbaar ons voor oogen te stellen, behoort de symbolische handeling dit dan ook zoo volledig mogelijk te doen uitkomen, niet alleen door het breken van het brood, maar ook door het uitgieten van den wijn.